

SZERELMES FÖLDRAJZ

Szerelmes Gyimesem

„vannak vidékek gyönyörű
tájak ahol a keserű
számban édessé ízesül
vannak vidékek legbelül”
(Kányádi Sándor)

Amikor 2010 szeptemberében beköltöztünk másfélszobás budapesti alberletünkből háromszobás, kertes gyimesközéploki házunkba, két erős fogadalmat tettem. Az egyik volt, hogy ezzel a jó párszáz kilométeres utazással *csak lakóhelyet és nem hazát változtatok*, hiszen Erdélyt – akárcsak Moldvát – éppen úgy hazámnak tekintettem, mint a Gellért-hegyet vagy Lágymányost, ahol születtem, nevelkedtem, és a Palócföldet, Gömört, Szepességet, ahonnan felmenőim származtak... De minek aprózzam, hiszen a *Honismeret* szerkesztésével eltöltött 33 esztendő – krisztusi idő! – alatt megismertem és megtanultam hazámnak tekinteni az egész Kárpát-medence és Moldova összes magyarlakta területét. Isten által teremtett tájaival, és ember által létrehozott alkotásaival, ködbe vesző régmúltjával, lélekemelő és szívbe markoló közelmúltjával és – merem remélni – rajtunk is múló jövőjével. És mégis, mégis... nem tudnám az okát pontosan megfogalmazni, de Erdély volt az, ami a legerőteljesebben vonzott, s ha egy távoli égitestről – mondjuk Budapestről – ereszkednék hozzá megfelelő leszállóhelyet keresve, a Székelyföld felé irányítanám az ejtőernyőm, s ott is minél keletebbre irányozva ráncigálnám a köteleit, hogy éppen a Kárpátok vízválasztója mögött, a Tatros völgyében, lehetőleg a Sötétpatak szájánál érjek földet.

Sikerült!

A másik fogadalmam arra vonatkozott, hogy becsszavamra nem fogok Gyimes történelmével, néprajzával, hagyományos értékeivel foglalkozni, mert erre vannak nálam a tájban és múltjában sokkal mélyebben gyökerező, elhivatottabb személyek, nekem pedig éppen elég dolgom lesz a fél évszázada Moldvában gyűjtött, s még cédulákon bujdosó, rejtőzködő anyagaim feldolgozásával és kiadásával. No, ezt a fogadalmamat *nem sikerült* megtartanom! Nem sikerült, mert az elmúlt évtizedben baráti kezek értem és utánam nyúltak, nekem pedig nem volt annyi eszem – meg szíven sem –, hogy elhárítsam ezeket a felém nyújtott, hol kérő, hol kínáló tenyereket. S mire észrevettem magam, már elvállaltam egy-egy gyimesi barátom könyvének előszavát, egy-egy szívem szerint való fegyvertárs köszöntését, vagy messzi útra indult munkatárs búcsúztatását; messziről érkező diák-kutatók munkájának szakmai segítését, amihez óhatatlanul meg kellett ismerkednem Gyimes múltjának, jelenének nemcsak a szabadszemmel jól látható jelenségeivel, de el kellett mélyednem az elődök és a kortársak által papírra vetett, sőt, vaskos könyvekké formált értéktárak világába is.

Ha föltekintek a könyvespolcomra, több mint egy méternyi helyet foglalnak el a Gyimes és népével foglalkozó kiadványok: történelmiek, néprajziak, nyelvészetiek – múltról és jelenről szólók. Nem sok, de mégis valami. Megtalálhatom bennük azokat az értékeket, amiket a völgy alig háromszáz esztendeje megtelepült lakossága keletről és nyugat felől ér-

kezve idementett, megőrzött, vagy éppenséggel itt hozott létre. Népmesékről, hiedelmekről, látomásokról, balladákról, keservesekről, részben már elfeledett táncokról, mejjesbundákra, ingekre, tojásokra hímzett, festékesekbe szőtt motívumokról, háborúkról, emberi küzdelmekről szólnak ezek a könyvek..., de kevés köztük az olyan, ami a táj élővilágával, az itt élő embereknek évszázadok óta megélhető nyújtó természettel foglalkozna, s hogy ezt a természeti környezetet a pár száz esztendeje ideérkezett ember miként igyekezett a maga hasznára fordítani – betörni, vagy kézhez szelídíteni. Hogy milyen módszerekkel tette az erdőket legelőkké, kaszálókká és szántókká, milyen nemzedékek tapasztalatain nyugvó célszerű eljárásokkal küzdött az erdővel, ami vissza akarta magának hódítani az elvesztett területeket, s hogyan kereste és találta meg azokat a javakat, amiket a gyimesi táj kínált, s ha nem is mindig önként és szívesen, de adott számára. Tudtam, hogy életem alkonyán ide-cseppenve nem gyürközhetem neki a táj szellemi értékei feltárásának, meg azt már jórészt el is végezték az előttem járók, de nagy érdeklődéssel és gyönyörűséggel igyekeztem megismerni ezeket az értékeket, alkalmazva honismereti mozgalmunk régóta bevált jelszavát: *a honismeret arra való, hogy általa jobban megszeressük lakóhelyünket*. És mert végzettségemet tekintve mégiscsak agrármérnök volnék, leginkább a gyimesi ember gazdálkodása érdekelt, s kíváncsiságom idővel mindinkább csodálkozássá, majd elismerő főhajtássá vált.

A belső-magyarországi tájakról ismerhettem már, hogy miként hozta létre az ember a Szigetközben, a Tisza és a Duna mentén a vizekkel, a Duna-Tisza közén a homokkal, a Balaton-felvidéken a vulkanikus talajjal és a napfénnel való termékeny együttműködést, mégis nem győztem emelgetni a kalapomat az előtt a művelődési teljesítmény előtt, amivel a XVIII. századtól ide csángált székelyek a hagyományos időkben a havasi gazdálkodás lényegével, életük minden területét okosan szabályozó formáival megteremtettek. Hamarosan felismertem, hogy *Gyimesben nem csak a táj varázslatos, nemcsak a tánc- és dalkincs páratlanul gazdag, hanem az ökológiai tudás is legalább ilyen értéket jelent*. Ezek a Gyimesbe csángált székelyek, akikből az idő csángókat formált, sok mindent tudtak, s részben még ma is tudnak, ami persze mindenhol szükséges ahhoz, hogy az ember, ha nem is győzedelmesen, de legalább ne legyőzötten kerüljön ki a környezetével való összeütközésekből.

Itt álljunk meg egy szóra, és ez a szó a *csángó*. Sokszor felmerül a kérdés, tőlem legalább is már sokan kérdezték, honnan ered ez a népnév, pontosabban néhány népcsoportunk neve? Nem lévén nyelvész, még kevésbé nyelvtörténész, a szó számos, sokszor légből kapott magyarázata közül a magam részéről azt tartom a legvalószínűbbnek, amit Domokos Pál Péter is képviselt, aki mégiscsak értett hozzá! Eszerint a keleti magyar nyelvjárásban, közelebről a székelységnél a *csángál*, *elcsángál* kifejezést arra jelenségre használják, amikor valami(k) vagy valaki(k) – például a legelőre kihajtott jószág, vagy éppen egy emberi közösség – nincs ott, ahol lennie kellene. Vagyis *elcsángált*, mondja a székely atyafi az elköborolt jószágról, de azokról is, akik a havasokba telepedve elhagyták eredeti lakóhelyüket, vagy más módon változtatták korábbi, földrajzi vagy társadalmi helyzetüket. Ez lehet olyan változás, mint a barcasági „*hétfalú*” székelyeié, akiket a boldogtalan Ulászló királyunk zálogosított el a XVI. században Brassó városának, s mivel „elfelejtette” őket visszaváltani, elvesztették a székelyeket megillető kiváltságaikat, s 1848-ig a brassói szász jobbágyai lettek. Ők a *hétfalusi csángók*, akik tehát közjogilag szakadtak ki a székely kiváltságosok köréből. A *moldvai csángómagyarok* a XIII., vagy talán már a XII. századtól a XVIII. század végéig, különböző okokból települtek vagy menekültek a Kárpát-medencéből a Kárpátokon túlra, s mivel jelentős részük Székelyföldről szakadt ki, a madéfalvi

veszedelemkor velük bujdosott Zöld Péter csíkszentléleki plébános nyomán a közbeszéd és a szakirodalom is *tsángóknak*, *csángóknak* nevezte őket. Ők földrajzilag változtatták meg a helyzetüket. Még a madéfalvi székely menekültek később Bukovinába telepített töredékét is sokáig *bukovinai csángókként* emlegették; szegények nem győzték kikérni maguknak, hogy ők voltaképpen székelyek, ám a belőlük kiszakadt dévaiakon, vajdahunyadiakon, strigyszentgyörgyieken mindmáig rajtuk maradt a *csángó* név. Amit persze csak az olyan, tájékozatlan emberek tartanak lekicsinylő, vagy éppen becsmérlő jellegűnek, akik nem tudják, hogy ez pontosan olyan, magyar népcsoportot jelölő szavunk, mint a palóc, a matyó, vagy éppenséggel a székely. A *csángó* szó tehát a *székelységből közjogilag, vagy földrajzilag kiszakadt magyar népcsoportot* jelent.

A három gyimesi község – Gyimesbükk, Gyimesközéplak és Gyimesfelsőlok –, valamint az elsősorban innen kirajzott, utóbb falvakká szerveződött telepek népét a hagyományos, *kalibás*, *havasi gazdálkodás* jellemezte és részben jellemzi ma is. A tájhoz igazodó, páratlan *biodiverzitású* (biológiai sokféleségű) állapotot ugyanis csak ilyen extenzív tájhasználattal lehetett megélni és megőrizni. Gyimesben jelenleg is kétféle kaszálót *tartanak fenn és kezelnek*, mégpedig a *bennvaló* és a *kinnvaló* kaszálókat. A *kinnvalók* az értékesebb gyepek, növényzetük a legnagyobb fajgazdagságú, trágyát szinte sohasem – legföljebb a legelő állatoktól – kapnak, természetes módon újulnak és maradnak fenn botanikai sokféleségükben. Itt található a legtöbb gyógynövény, itt sarjút nem kaszálnak, de az ősszel felnövő *tollókat* legeltetik. A *bennvaló* kaszálókat viszont többé-kevésbé rendszeresen istál-

Hagyományos gyimesi parasztudvar (Tankó Gyula: Különös kompendium Gyimes néprajzáról. Gyimesközéplak, 2016. 301.)

lótrágyázzák, ezek nagyobb mennyiségű, de értéktelegebb szénát adnak, kedvező időjárás esetén kétszer is megkaszálhatók.¹

A *reglőként*² vagy *nyárolóként* hasznosított részeket a rosszabb termőképességű helyeken alakították ki, mégpedig három szinten: a településhez közelebbiekre naponta kijárnak a marhák, de az esti és a reggeli fejesre hazamennek és istállóban éjszakáznak; a falutól távolabb eső *kalibás zónában* a tehenek az ott felépített istállóknak éjszakáznak és ott is fejik őket; végül a legmagasabb gyepeken a juhokat legeltetik az *esztenáknak* nevezett fejtőhelyek környékén. Ezekre a több család közös tulajdonában lévő *reglők*re a hagyományos szokás-jog szerint hajtották az állatokat, ami öröklődött és mindenki számon tartotta. A *kinnvaló* és a *bennvaló* kaszálóknak, valamint a különböző *reglők*nek megvoltak és jórészt még ma is megvannak az ökológiai hagyomány szerint létrejött és fennmaradt növényei és növény-társulásai, amelyeket a gyimesi emberek nagy körültekintéssel és háttértudással vesznek számba. Természetesen idővel ezek az ökotársulások is változtak, mert a kaszálókhöz képest a legelőterületek visszaszorulóban vannak.

A gyimesi élő- és termőhelyek harmadik területét jelentik a *szántóföldek*. Ezeknek mérete az elmúlt fél évszázad során jelentősen csökkent. Különösen a gabonafélék termesztését váltotta ki a leadott állatok után kapott takarmánygabona, a bolti kenyér és a sertések, baromfiak számára vásárolt táp, amit a gyimesi lakosság egyre nagyobb arányú bérmunkássá válása, öregedése és bizonyos kényelmi szempontok tettek lehetővé és szükségessé. A gyimesi szántók legtöbbször veteményessé és *pityóka-* (burgonya-)földdé zsugorodott, esetleg pillangóstakarmányt természetesen az egykor kendert, búzát, árpát, rozst adó szántókon. Ez a folyamat azzal is járt, hogy az egyre kisebb területű szántóföldekre viszonylag több trágya jut, ami hasznára van a sovány gyimesi földnek, bár az állatok száma is egyre csökken. A felhagyott szántóföldekről számon tartják, hogy ott jó ideig kiváló minőségű és nagy mennyiségű széna terem a korábbi rendszeres trágyázás hatására. Ezzel szemben a burgonya monokultúrában való termesztése hamar és egyoldalúan kimeríti a földet, ezért amikor csökken a termés, felhagyják és új területet fognak be – ahogy itt mondják – *pityókatermesztésre*.

Az *extenzív gyimesi gazdálkodás éves rendjének* lényege, hogy a kaszálót több, a *reglőt* kevesebb munkával, de folyamatosan rendben kell tartani. „*Mindennek kell a kúrálás*” – mondják a gyimesiek. Mert a táj még nem feledte egykori erdő voltát, s elég akár egy évtizedes elhanyagolás, a gyepek beerdősülnek, a kaszálók elbokrosodnak s egyre nehezebben kaszálhatók. Ez ellen pedig csak a rendszeres hasznosítással lehet védekezni: a *kaszálókat kaszálással*, a *legelőket legeltetéssel* kell fenntartani. Persze emellett még akad egy s más tennivaló. A belső kaszálókra 2–3 évente trágyát hordanak, amit tél végén, mikor eltakarodik a hó, a hátára fordított boronával *elsúrlatják*. Újabban ezt inkább a traktor markolójával végzik, sokkal tökéletlenebbül. Tavasszal a kaszálókat és a legelőket *takarítani* kell: elvakarják a *féreg-* (vakond-)túrásokat és a *hangyabolyokat*, arra törekszenek tehát, hogy a kaszáló minél simább, egyenesebb legyen. Ősszel pedig a gyepre hullott ágakat, avart, köveket kell elhordani. A legelők, esetleg a kaszálók folytonossági hiányait, sérüléseit az istállóban etetett szénáról lepergett és a jászolban összegyűlő *szénamurha* elterítésével, begereblyélésével gyógyítják. Máshol a felhagyott kaszálók begyepesedését gyorsítják ezzel

---

1 Babai Dániel–Molnár Ábel–Molnár Zsolt: „Ahogy gondolja, úgy veszi hasznát”. Hagyományos ökológiai tudás és gazdálkodás Gyimesben. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet–MTA Ökológiai Kutatóközpont Ökológiai és Botanikai Intézet, Budapest–Vácrátót, 2014. 36.

2 *Reglő*: a gyimesi tájnyelven a 'legelő' neve.

a módszerrel. A tudósok szerint a gazdaságonként évente kikerülő – pontosabban visszakerülő – 4–5 zsáknyi *murha* gyepregeneráló hatása „*komoly szerepet játszott a gyimesi, antropogén eredetű, erdőtermőhelyen kialakított gyeppek fajgazdagságának megteremtésében*”, s tegyük hozzá: fenntartásában. Résen kell tehát lennie a csángó embernek, nem szabad kegyelmeznie egyetlen gyepen nőtt facsetetének sem. Ezért mondják erre felé, hogy a jó gazda kötelessége, hogy „*A fejsze mindig a karján legyen, ha a reglőn jár.*”

Kiváló minőségű szénát a virágjában lévő, még be nem érett füvek adják, ha azonban mindig ilyen félféret állapotban vágják le a fűvet, nem lenne magérés, megszórás, megritkulna a gyep, csökkenne a szénahozam. Ezért a gyimesiek évről évre változtatták a darabok kaszálásának sorrendjét. A kaszálás legkedvezőbb időpontja ugyanis a fűfélék virágzásához igazodik, amikor kezdenek *porozni*, akkor vágják beléjük a kaszát. Mások a papvirág (*Leucanthemum vulgare* és *L. ircutianum*) elvirágzásához kötik a kaszálás megkezdésének idejét. Eltérő időpontokban kell kezdeni a déli és az északi oldalakon a kaszálást. Manapság általános szabály, hogy a *bennvaló* kaszálókat Szent János napja (június 24.), a *kinnvalókat* pedig július második felében kezdik vágni.

Nyáron a magasabb régiókban lévő *reglőkön* is akad munka. Ezekben a gyepekben a *szőrőcse* – szőrőfű (*Nardus stricta*) – válik uralkodóvá a túllegeltetés, vagy az 1980-as évek első felében előforduló műtrágyázás következtében. Ez a fűféle különösen rossz legelőnek számít, szénának se jó. „*A kasza nem vágja, a marha sem eszi.*” Régebben egyszerűen felgyújtották, de hatékonyabban javítható *kosarazással*. A *juhganyés* taposás egy hét alatt megsemmisíti a *szőrőcsét*, közben a talaj is kövéredik. A *tehénganyé* erre kevésbé alkalmas, mert nem öli a szőrőfűvet. A *kosár* helyét hetente változtatják, de ha esős az idő, akkor gyakrabban. A kosarazás tehát egyszerre segíti a pásztorok munkáját az állatállomány megóvásában és a családi gazdaságok ügyét a *szőrőcsés* gyeppek hatékony javításával.

Szénahordás Gyimesközéplokon 2017-ben (Ádám Gyula felvétele)

3 *Kosár*: a juhok körülkerített hálátó helye.

Az évszázadok alatt kialakult táji adottságokhoz igazodó, célszerű ökológiai gazdálkodás fontos eleme a *kalibázás*. Ennek lényege Gyimesben, hogy a gazdasági élet egyik telephelye a völgybeli telek, a *belső*, amely magában foglalja az *életet* (udvar) a lakó- és melléképületekkel, gyümölcsfákkal, kerttel, kisebb kaszálóval, réttel és a szükös szántón lévő, rövid tenyészidejű veteményekkel. Az állandó lakóhelytől 5–8, nem ritkán 20–25 kilométerre található a gazdálkodás másik színhelye: a *szállás*, amelynek központja a *kaliba*, ami lehet egy szegényes *burdó*, vagy masszívabb, gerendákból épített, a hagyományos gyimesi stílusban felhúzott ház a szükséges tartozékokkal. Itt tavasztól őszig laknak a *kalibások*, legeltetnek, szénát és erdei termékeket gyűjtenek, feldolgozzák a kifejt tejet. A *kaliba* közelében építették az istállót és a juhkarámot. Ha a *nyárolón* elfogyott a legelő, *őszelőre* hajtják a jószágot, s ha ott is fölettek mindent, a *teelőre* mennek. A különböző rendeltetésű szállásokat gyalogösvények hálózata köti össze.⁴

A nyári szállásra rendszerint május 10. és 20. között költöznek, de Szent György után mindenképpen és szeptember végéig, jó idő esetén tovább is kinn maradnak. November 30-ig, a *farkasok éjjelég* azonban föltétlenül hazaköltöznek, mert Gyimesben is élő hiedelem, hogy Szent András napján kezdenek járni a farkasok, ilyenkor minden olló két szárát, de még a szűrő-vágó szerszámokat is rongyokba tekerik, hogy ezzel képletesen „*bekössék a farkasok száját*”. Hasonló célból kenik meg az istállók ajtaját fokhagymával, kereszt alakban, hogy a farkasok képében mutatkozó *gonosz, ártó erőket* távol tartsák. Mert bizony ennek előtte – ahogy az öregek mondogatták – „*Az ördög nagylegény volt a Gyimesekben!*”

A *kalibába* való kiköltözéskor szekérre pakolják a tejfeldolgozáshoz szükséges eszközöket, edényeket, a különféle háztartási szerszámokat, a *málé főző üstöt*, ágyneműt, sarjút a kicsi borjúnak, báránynak, borjas tehéneknek. A nagyon fiatal borjút is szekérre rakják a kicsi gyermekekkel együtt. A kutyákat a szekér után kötik, tehenet, disznót, borjút, juhocat a szekér után hajtják. Tyúkrok is a szekérre kerülnek, kosárban. A *kalibába* indulás jelentőségére utal, hogy rituális szokásokhoz tartják magukat: indulás előtt nem takarítanak, hogy ne söpörjék ki a szerencsét; nagy, fakötő láncot tesznek keresztbe a kapun, s azon hajtják át a marhákat, hogy védje az állatokat. Keresztet vetnek, imádkoznak: „*Drága jó Istenem, Babba Mária, adjatok szerencsét, őrizzetek meg a bajtól, szerencsétlenségtől, rossz ember szándékától minket s a marháinkat.*”⁵

A kalibás életforma velejárója, hogy a nyár folyamán igencsak megnehezülnek a társadalmi kapcsolatok, aminek elsősorban a párválasztás előtt álló fiatalok látják kárát. Úgy segítenek magukon, hogy *kalákának* nevezett társas munkákat szerveznek, amiknek gazdasági hasznuk is volt, de mindegyiket be lehetett fejezni egy-egy táncos mulatsággal, ahol célszerű módon egy mindössze két tagból – hegedűs és *ütőgardonyos* – álló zenekar szolgáltatta a talpalávalót. Ez a sajátos forma tette lehetővé, hogy a rendkívül szétszórt településszerkezet ellenére egyrészt a fiatalok könnyen egymásra találhattak, másrészt az elszigetelt helyszínek révén viszonylag sokáig fennmaradt a hagyományos zenei és táncélet.

A kommunista időkben, ha lehet, még nehezebb lett a gyimesiek élete. Gazdaságilag ugyan valamivel jobban álltak, mint a kollektív gazdaságokba kényszerített, földjüktől, állataiktól, gazdasági felszerelésüktől megfosztott székely falvak népe, önellátásra berendezkedő életvitelüket nem viselte meg annyira a „szocialista” hiánygazdálkodás; de az áru-termelés ellehetetlenítése és magyar identitásuk miatt gyakran szembekerültek a hatalom-

4 Kósa László: A gyimesi csángók hagyományos élete. In *Kallós Zoltán–Martin György*: Tegnap a Gyimesben jártam... Szerk.: *Domokos Mária*. Európa, Budapest, 1989. 7–8.

5 *Tankó Gyula*: A gyimesi kalibázás. In *Uő.*: Az öregek faggatása. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2008. 160.

mal, amely – miután megkaparintotta Erdély magyarlakta területeit – nem szívesen vette tudomásul az őshonos lakosság jelenlétét. Jól rávilágít erre – és a csángók összekacsintós bölcsességére –, ahogy a középkori amatőr énekkar egyik marosvásárhelyi szereplése alkalmával Antal János (Pisti) bemutatta a közönségnek együttesét: „*Mi vagyunk a gyimesi csángók. Soha nem volt olyan szerencsénk, hogy mindenki egyszerre szeressen, vagy utáljon minket. Volt, aki kedvelt a ruhánkért, de unt a beszédünkért, mások fordítva: szerettek a szép szavunkért, de untak a kieresztett ingért, a ruhánkért! Ezek vagyunk mi, gyimesi csángók!*”⁶

A két Gyimeslok vallásilag homogénnek tekinthető a római katolikusok 90% fölötti arányával, minimális görögkatolikus népességével és néhány egyéb felekezethez tartozóval. Ezzel szemben Gyimesbükk lakossága nagyjából fele-fele arányban oszlott meg a római és a görögkatolikusok között. Ez a helyzet csak 1920 után, főként pedig 1948-at követően, a görögkatolikus egyház megszüntetése miatt változott, amióta az erőszakkal ortodoxsá tett görögkatolikusok jelentős mértékben románosodnak. Ez a körülmény a XX. században, különösen az utóbbi 50–60 esztendő során számottevően módosította Gyimesbükk lakosságának nemzetiség szerinti összetételét, amint a mellékelt táblázatban látható. Szembetűnő, hogy 1930-ban, tehát már a román hatalomátvétel idején, de nyilván az Osztrák–Magyar Monarchia örökségeként igen vegyes volt a gyimesi települések – leginkább a középkoriak – nemzetiségi összetétele, amit aztán a kommunista hatalom idején – nemzetköziség ide, nemzetköziség oda – sikerült meglehetősen „homogenizálni”. Persze ezek a népszámlálási adatok a részben írástudatlan csángók körében meglehetősen labilisak. Az örmények például már 1930-ban jórészt megmagyarosodtak, bár a gyimesiek a családnevek alapján még ma is több tucat örmény eredetét tartják nyilván az emlékezetükben. A zsidók túlnyomó részét Erdély német megszállását követően elhurcolták, a maradékot a román állam árusította ki.

Nemzetiség	Gyimesbükk				Gyimesközéplek				Gyimesfelsőlök				Összesen			
	1930		2002		1930		2002		1930		2002		1930		2002	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Magyar	2486	42,00	2791*	52,30	4019	86,58	1076	97,10	2730	97,10	3326	97,10	9235	69,10	7193	72,70
Román	3054	51,65	2522	47,22	284	6,12	22	2,00	64	2,28	98	2,90	3402	25,44	2642	26,70
Német	39	0,65	-	-	24	0,51	-	-	2	0,07	-	-	65	0,50	-	-
Orosz	10	0,17	-	-	12	0,25	-	-	3	0,12	-	-	25	0,20	-	-
Rutén	-	-	-	-	1	0,02	-	-	-	-	-	-	1	0,01	-	-
Cseh	2	0,03	-	-	1	0,02	-	-	-	-	-	-	3	0,02	-	-
Szerb	-	-	-	-	1	0,02	-	-	-	-	-	-	1	0,01	-	-
Lengyel	4	0,06	-	-	2	0,04	-	-	-	-	-	-	6	0,04	-	-
Bolgár	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,04	-	-	1	0,01	-	-
Zsidó	219	3,70	-	-	274	5,90	-	-	5	0,17	-	-	498	3,70	-	-
Örmény	1	0,02	-	-	-	-	-	-	1	0,04	-	-	2	0,02	-	-
Cigány	97	1,66	25	0,45	22	0,50	-	-	4	0,14	-	-	123	0,90	51	0,50
Egyéb	3	0,05	2	0,03	1	0,02	-	-	-	-	-	-	4	0,03	-	-
Be nem vallott	1	0,02	-	-	1	0,02	10	0,90	1	0,04	-	-	3	0,02	10	0,10
Összes	5916	100,00	5340	100,00	4642	100,00	1108	100,00	2811	100,00	3424	100,00	13369	100,00	9896	100,00

*A rafinált romániai népszámlálási módszer szerint a magyarokat két listán, magyar és csángó néven (2720 + 71) tartották nyilván.

Gyimes lakosságának nemzetiségi megoszlása

A felekezetek szerinti megoszlás sem olyan sokféle már Gyimesben, mint egy évszázaddal ezelőtt. A gyimesi görögkatolikusok bizonytalan etnikai identitását jelzi, hogy 1941-ben, amikor Gyimes visszatért Magyarországhoz, mintegy négyszázan vallották magukat román nemzetiségűnek, hogy aztán 1945 óta valamennyien románoknak mondják magukat, vagy – talán? – annak írják be őket. A románok különben már Gyimes be-

6 Tankó Gyula–Mihók Edit: „A gyimesi hegyek kőből vannak rakva”. Gyimesközéplek monográfiája. H. n., 2014. 273.

népesülésének kezdetén megjelentek a völgyben, első ortodox kápolnájuk 1787-ben épült. Elsősorban állattenyésztéssel foglalkoztak és Rakottyás-, Barackos-, Jávárdipatakokon, valamint a Tatros felső részén telepedtek le. Görögkeleti vallásban jöttek Moldvából, de már 1802-ben mint görögkatolikusok kértek engedélyt a Guberniumtól, hogy felépíthessék templomukat. Tanulságos továbbá, hogy a görögkatolikus egyház hatalmi szóval történt megszüntetését (1948) követően az ortodox vallású románok száma és aránya nem nőtt a megszünt görögkatolikusok számarányában. Arról természetesen nincsenek adataink, hogy a görögkatolikusok megszüntetett egyházuk helyett a római katolikus egyházhoz tartozók arányát is gyarapították volna, de a statisztikai adatok – közvetve – mintha erre utalnának.

Egyház	Gyimesbükk				Gyimesközéplek				Gyimesfelsőlök				Összesen			
	1910		2002		1910		2002		1910		2002		1910		2002	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
R. kat.	3195	49,01	3099	58,03	2439	92,70	5177	99,00	1807	95,30	3325	97,10	7441	67,40	11601	82,94
G.kat.	3103	47,60	22	0,42	22	0,80	2	0,20	68	3,60	-	-	3193	28,90	22	0,16
G. keleti	33	0,51	2213	41,44	3	0,10	35	0,50	1	0,05	84	2,45	37	0,34	2332	16,67
Evang.	3	0,05	-	0,09	4	0,20	2	0,20	-	-	-	-	4	0,03	2	0,01
Reform.	54	0,83	5	0,09	28	1,06	10	0,10	9	0,50	13	0,40	91	0,82	28	0,20
Unit.	-	-	1	0,02	1	0,04	-	-	1	0,05	2	0,05	2	0,02	3	0,02
Zsidó	131	2,00	-	-	135	5,10	-	-	10	0,50	-	-	276	2,49	-	-
Ismeretlen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összes	6519	100,00	5340	100,00	2632	100,00	5226	100,00	1896	100,00	3424	100,00	11044	100,00	13988	100,00

A három gyimesi község lakosságának felekezeti szerinti megoszlása

Ha mármost Gyimes jövőjéről gondolkodunk, nem sok okunk lehet a felhőtlen derűlátásra. A fiatalok, de még a középkorúak számottevő része már évtizedekkel ezelőtt kezdődően, jobb esetben a Székelyföldön, de inkább Magyarországon, még inkább Európa gazdagabb országaiban talált magának munkát, sokan a gyermekeiket is magukkal vitték s ott járatták iskolába. A keresett pénz azonban a deformált gazdasági szerkezetű Romániában nem tudják gyümölcsözően befektetni, hogy aztán itt élhessenek gondtalanabban, meg aztán a szocializmusnak nevezett politikai és gazdasági rémuralom idején, néhány kivételtől eltekintve, nem szocializálódhattak olyanokká, hogy ügyes befektetéssel párosuló szorgalmukkal más vágányokon, de elődeik eltökéltségével fejlesszék az öröklött értékeket és teremtsék meg családjaik megélhetésének alapjait.

Sokan beszélnek az úgynevezett „falusi turizmus”-ról, de kevesen tesznek érte, a legtöbben sült galambként várják, hogy megvalósuljon. Ennek következménye, hogy néhányan megfogták vele az Isten lábát, a legtöbben pedig azt sem tudják, hogy „eszik-e vagy isszák”? Általában a pünkösdi napokban érkező zarándokvonatokkal, továbbá a júliusi középleki Nemzetközi Táncháztalálkozóra, a Hidegségben tartott Puliszka Fesztiválra, valamint a Tatros-forrásnál rendezett Csángó Fesztiválra és még néhány alkalomra érkeznek vendégek, de ez az érdeklődés csak néhány napig tart, a csángó családok megélhetését nem lehet szélesebb körben rájuk alapozni, a vírusjárvány kitörése óta pedig még annyira sem. Ám nyilvánvalóan ezeken keresztül vezet az út a falusi turizmus gyimesi meghonosodásához, helyi sajátosságainak kiforrásához és meggyökeresedéséhez.

A folyamatnak ugyanis két ága van, s mindkettő igen hasznos. Egyrészt támogatja a tulajdonosok vagyonszerzését, ami elősegíti, vagy talán már meg is teremtette néhány tőkeerős vállalkozás létrejöttét. Másfelől pedig lehetővé teszi számos család helyben történő megélhetését, későbbi vállalkozások anyagi és szellemi alapjainak létrejöttét. Jó példa erre Deáky András nyugalmazott iskolaigazgatónak, Gyimesbükk szellemi mindenésének „kívül-belül jó példát mutató” panziója, ami több embernek ad munkát, és a szükséges beszer-

zések által további családok számára nyújt megélhetést. Azt az elvet vallva, hogy a hátrányos helyzetű magyar közösség megmaradásának egyik legfontosabb záloga a biztonságot jelentő gazdasági fellendülés. A Deáky Panzió az anyagi hasznon kívül számottevő szellemi kisugárzásával erősíti a gyimesbükki csángók és a nála megforduló – elsősorban magyarországi – vendégek nemzeti identitását. Mindkét félnek nagy szüksége van ezekre az energiákra.⁷ Rajta kívül még jó néhány panzió, kisebb szálloda, vendéglátóhely csalogatja az erre járó idegenforgalmat, de hát ez az írás elsősorban nem reklámcélokat szolgál. Ám a számos jó példa közül megemlíthetjük még a gyimesfelsőlaki SKI Panziót is, amely télen a síelők paradicsoma, nyáron pedig már bobbályán is csúszkálhatnak az idelátogatók.

A gyimesi táj, településeinek népe, viselete, szokásvilága talán már nem olyan elbűvölő, magával ragadó, mint amikor jó fél évszázada megismertem és beleszerettem. Közösségi értékei megkoptak – akárcsak az erdőkkel borított hegyoldalai –, ünnepi forgatagai szürkébbek lettek. De számos kiváló embert, egyéniséget ismerhettem meg úgy a gazdálkodók, a kézművesek, mint a szellemi értékeket hordozók és őrzők körében. Bizonyoság rá a Lakitelek Népfőiskola szervezte, *magyar értékeket feltáró Gyimes Kollégium* eredményes munkája nyomán napvilágot látott vaskos kötet⁸ értékes anyaga.

Halász Péter

Bontsunk gyűlést, verjünk gazdát!

„Tankó Berta életének egyik legfontosabb alapélménye, hogy beleszületett ebbe a szóbeliségen nyugvó, hagyományos világba, felnövekedett benne, de annak létét, folytonosságát már veszélyeztetve látta. Nagyapó és Nagyanyó ennek a világnak megfellebbezhetetlenül erős erkölcsi tekintéllyel bíró képviselői. Gyermekéveiben még ennek a mérhetetlenül időtávlatokat megnyitó kulturális valóság romlatlan világában élt. Felnővén és megérezvén a szóbeli hagyományozódás ellehetetlenülését, fölismerve hogy Nagyapó beszédei a tágabb közösség számára is értéket hordoznak, tollat ragadott, s teleírta azt a zöld műanyag borítású jegyzetfüzetet, mert »Jávárdiba' mennyi vályú, abba tinta csurogna, a réten mennyi vadvirág penna volna, az a penna írna, ez a füzet úgy ha megíródna...« (Harangozó Imre)¹

Na, menjünk, mert annyit ültünk, hogy minket ide többet nem várnak. Dehogyan is, jöjjetek még holnap este is – mondotta János bácsi. Holnap este nem jövünk, mert szombat este és akkor nem fonunk. Hát éppen azért jöjjetek, hogy akkor többet lehet táncolni. Jöjjetek, hogy az aprókat is tanuljátok meg. A fiúk így vicceltek: Hát én sírülni tudok, mert ha megindulhatok, úgy megyek, mint a malomkerék. Csak mehessek én, megyek is,

7 Deáky András: Szemben az árral. Élet a Gyimesekben. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2012. 140.

8 Dr. Antal György–Antal Tibor–Halász Péter (szerk.): Gyimes Kollégium. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2017.

1 Harangozó Imre: Vajon miért beszélt nekünk annyi mindent Berta néni? Gondolatok, tünődések Tankó Mónus Berta könyvének elolvasása után. In Vajon miért beszélt nekem annyi sok mindent nagyapó? Tankó Mónus Berta csángó pásztor emlékezései. Szerk.: Bakay Péter–Harangozó Imre. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 2007. 162.